

Kako emisija Prizma izvještava o romskoj zajednici?

Analiza narativa HRT-ovog multinacionalnog magazina

Ivana Abramović, Dina Hrastović, Nika Jelavić,
Vanessa Lošić, Mia Mikulić, Laura Hana Uremović¹

Sažetak

Rad se bavi prikazom romske nacionalne manjine u multinacionalnom magazinu Prizma koji se emitira na hrvatskom javnom medijskom servisu HRT-u. Prizma od 1993. godine predstavlja glavni izvor informiranja o nacionalnim manjinama unutar Hrvatske. Romska zajednica stoljećima je najdiskriminiranija etnička grupa u Europi, a medijski prikaz Roma učvršćuje već ustaljene stereotipe i predrasude. Medijsko izvještavanje o Romskoj zajednici prožima niz narativa sličnih narativima prisutnim u javnom diskursu o Romima, a to su siromaštvo, kriminal, bespomoćnost, dehumanizacija, romantizacija, ali i narativ o uspješnim Romima. Rad odgovara na pitanje: kako emisija Prizma u produkciji Hrvatske Radiotelevizije prikazuje romsku nacionalnu manjinu u Hrvatskoj? Za potrebe rada analizirano je 140 priloga unutar 88 emisija dostupnih na aplikaciji HRTi metodologijom analize narativa koja omogućuje uvid u priču koju medij stvara i koja se krije ispod površine medijskog sadržaja. Rezultati pokazuju da su u prilogima najdominantniji narativi koji ili dehumaniziraju Rome ili slave njihov uspjeh. Osim poznatih narativa, emisija stvara i vlastite narative među kojima se ističu čuvanje tradicije i baštine, emancipacija Romkinja, kao i kompleks bijelog spasitelja. Iako možda nenamjerno, izvještavanje o Romima unutar „Prizme“ prožeto je (pozitivnim) diskriminacijama.

Ključne riječi

HRT, prizma, romi, romska nacionalna manjina, diskriminacija, analiza sadržaja, analiza narativa

¹ Ivana Abramović, Dina Hrastović, Nika Jelavić, Vanessa Lošić, Mia Mikulić i Laura Hana Uremović studentice su prve godine diplomskog studija novinarstva na Fakultetu političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu. Kontakt: abramovic98@gmail.com, dina@hrastovic.com, mia.mikulic96@gmail.com, vanessalotic@gmail.com, jelavicnika@gmail.com, lalahana.uremovi8@gmail.com.

Uvod

Romska zajednica stoljećima je najdiskriminiranija etnička grupa u Europi. Istraživanje Agencije Europske Unije za temeljna ljudska prava (2016) pokazalo je kako gotovo 80 posto Roma u Europi živi na ili ispod granice siromaštva. Svaki četvrti Rom i svako treće romsko dijete doživjeli su glad u kući u proteklom mjesecu. Zaključak istraživanja sasvim je obeshrabrujuć. U obrazovanju, zapošljavanju, financijskoj i socijalnoj sigurnosti, nije postignut niti jedan od zadanih ciljeva niti stručnjaci i autori najnovijeg istraživanja smatraju da je došlo do značajnog pomaka. Rezultati za Hrvatsku ukazuju na potrebu za ozbiljnim i hitnim promjenama. Hrvatska je treća zemlja u EU po udjelu Roma koji žive ispod granice siromaštva, s čak 93% pripadnika te manjine (ibid.).

Postavlja se pitanje kako je moguće da u nekima od najrazvijenijih i demokratskih društava, još uvijek postoji značajna ugroženost jednog dijela populacije koji je ujedno i priznat kao nacionalna manjina. U Hrvatskoj su na to pitanje pokušali ponuditi odgovor autori UNDP-ovog izvještaja (2015) koji su zaključili "kako su Romi u Hrvatskoj suočeni s problemom 'trostruke deprivacije' putem: I) etničkog određenja; II) nereguliranog pravnog statusa i III) depriviranosti uzrokovane nereguliranim pravnim statusom" (UNDP, 2015: 13). Veliki broj nereguliranih romskih stanovnika, upozoravaju autori, uzrokuje dvostruku marginalizaciju u društvu: u odnosu na većinsko stanovništvo i u odnosu na manjinu Roma koji imaju regulirani pravni status.

Sljedeće pitanje koje se postavlja je: kako je moguće da ovako značajan i jasno definiran problem nije predmet javne rasprave s ciljem rješavanja životne sigurnosti čak 40.000 ljudi u Hrvatskoj? Postoje li Romi i njihove životne priče uopće u hrvatskom javnom prostoru?

Prizma, multinacionalni magazin Hrvatske Radiotelevizije, glavni je izvor redovitih informacija o etničkim i nacionalnim manjinama u Hrvatskoj. Kao javni servis, HRT bi za cilj trebao imati informiranje i sudjelovanje u rješavanju društvenih izazova hrvatskog stanovništva. No, znanstvena tradicija i postojeća literatura o medijskom prikazu Roma ukazuju na suprotno.

Ovo istraživanje za cilj ima otkriti koje narative emisija Prizma koristi pri izvještavanju o romskoj nacionalnoj manjini. Rad započinjemo pregledom postojeće literature o medijskom prikazu Roma. U nastavku objašnjavamo metodološki okvir i predstavljamo rezultate analize sadržaja i analize narativa. Analizu temeljimo na emisiji Prizma u produkciji Hrvatske

Radiotelevizije i istražujemo na koji način emisija prikazuje romsku nacionalnu manjinu u Hrvatskoj. Rad zaključujemo sažetkom istraživačkog cilja, rezultata i prijedloga smjernica za buduća istraživanja.

Teorijski okvir

Uloga medija u konstrukciji identiteta iznimno je važna u modernom društvu. Kroz izvještavanje o određenim skupinama na određeni način, signalizira se pripadnost skupini. Ova je funkcija medija posebno relevantna kada govorimo o manjinskim skupinama, koje se često segregira i marginalizira (Messing i Bernáth, 2017: 650). „Medijska slika društva je dinamična“, kažu Rogers i Dearing u radu Vere Messing, „a prisutnost određenih aktera i značenja su definirani kroz borbu za reprezentaciju i moć“. Borbu za reprezentaciju možemo razumjeti i kroz teoriju okvira, prema kojoj mediji uz nametanje relevantnih tema kroz *agenda setting* gledateljima daju i okvire za interpretaciju određene problematike (Rogers i Dearing, 1988, cit. prema Messing i Bernáth, 2017: 652).

Okviri ili narativi mogu biti raznovrsni. Prema Messing, kroz „priče o herojima i grješnicima, o nama i njima“ mediji konstruiraju ideale, koji su potom preneseni u norme i identitete publike. Mediji pokazuju kako većinsko stanovništvo vidi društvo dok društvena elita, odnosno stvaratelji medijskog sadržaja, definiraju tko pripada društvu i koga će ostaviti izvan njegovih granica (Messing i Bernáth, 2017: 654).

Manjine nerijetko uživaju negativni *spotlight* u medijima, odnosno “dominantna medijska slika predstavlja manjine kao uzroke problema većine” (Kanižaj, 2006 cit. prema Župarić-Iljić, 2011: 136), a u crnoj kronici su, uz Albance, najzastupljeniji Romi. I prije jednog desetljeća, većina televizijskog izvještavanja o Romima odvijala se kroz multietničke i multikonfesionalne emisije Prizma i Mir i dobro Hrvatske Radiotelevizije (Župarić-Iljić, 2011: 136-137).

Romska zajednica u Europi okosnica je brojnih rasprava. Njihovo nomadstvo i netradicionalan način života razdvajaju ih od većinskog stanovništva, a prema istraživanju Istvana Poganyja, ta odvojenost od većine proizlazi i iz „osjećaja urođene različitosti” (1999: 149-167). U kriznim vremenima socijalna i ekonomska ranjivost Roma plodno je tlo za iskorištavanje od strane drugih interesnih skupina (Loveland i Popescu, 2016: 329-352).

Kao primjer dominantnih stavova prema Romima u državama u blizini Hrvatske možemo istaknuti istraživanje stavova adolescenata u Srbiji prema pripadnicima Romske zajednice koje je pokazalo da su neke od dominantnih stavova percepcija Roma kao nomada, siromašnih, parazita, nazadnih, kriminalaca, devijantnih, prijetućih i opasnih, žrtava, prosjaka, neradnika, te glazbeno nadarenih (Ljujić i dr, 2013).

Etablirani narativi

U medijskom izvještavanju o Romskoj zajednici ističe se niz različitih narativa, većinom sličnih narativima prisutnih u javnom diskursu o Romima (Kende i dr, 2017). Za svrhu ovog istraživanja izdvojile smo najdominantnije.

Mnogi autori prepoznali su narativ siromaštva vezan uz romsku nacionalnu manjinu. „Siromašni Romi“ uzimaju se kao univerzalna pojava, a nekada i kao sveprisutna činjenica. Romi žive unutar specifičnih društvenih grupa koje su obilježene unikatnom socijoekonomskom pozicijom. Nedopuštanje ulaska Roma u *mainstream* socijoekonomske krugove te povijesna averzija Roma prema *mainstream* poslovima otežava već tešku situaciju. Život u romskim naseljima često je ispod granica dostojanstva. Djeca siromašnih obitelji nerijetko trpe zlostavljanje u školi, diskriminira ih se, završavaju u razredima za djecu s posebnim potrebama, a nekada ih se i izbacuje iz škole. S druge strane, djeca znaju i svojevrijedno odustati od školovanja. Nedostatak obrazovanja otežava mogućnost pronalaska posla što, posljedično, otežava ili onemogućuje napuštanje naselja, ulazak u *mainstream* ekonomiju te život iznad granica siromaštva (Kende i dr, 2017; Liebich, 2007; Loveland i Popescu, 2016). Za svrhe istraživanja, narativ siromaštva definirale smo i na temelju vizualnih reprezentacija unutar priloga kao što su loše stanje kuća, trošna odjeća, stari automobili, psi lutalice, blatna dvorišta bez travnjaka, puno djece, smeće i razni materijali, kao i ostaci namještaja u dvorištima.

Povijesno gledano, Romi su se suočavali s nizom društveno-gospodarskih izazova od njihova dolaska u Europu između 9. i 14. stoljeća. Budući da nemaju 'srodnu državu', odnosno „svoj“ teritorijalni prostor, uz ograničen politički status, zajednice Roma općenito se smatralo teretom države i društva. Upravo u ovom kontekstu javlja se narativ kriminala. Primjerice, od 15. stoljeća, kriminalno ponašanje vezalo se prvenstveno uz prosjake, skitnice i odmetnike, pa tako i za Rome. Rome se stigmatiziralo zbog njihovog tradicionalnog nomadskog života koji nije uključivao stalno zaposlenje. Ovakav nesiguran način života šira zajednica nerijetko je

povezivala s prosjačenjem i krađom, kao glavnim aktivnostima „lijenih“ Roma koji kao pridošlice žive od socijalne pomoći. Kao rezultat te stigmatizacije, Romi su diskriminirani i marginalizirani na svim razinama (Mitchell, 2005: 385). Huub Van Baar ističe kako je često doživljavanje Roma kao „profitera koji ne rade, kao kriminalaca koji su uključeni u ilegalne aktivnosti i kao nomada koji nisu spremni integrirati, što je dovelo do ozakonjenja njihove deložacije, protjerivanja, nekvalitetnog stanovanja, obrazovanja i zdravstva“ (2011: 205). Rezultat svega jest stvaranje diskursa o „romskom problemu“ u Europi koje rezultira povećanom profilacijom Roma kao profitera, kriminalaca i nomada (ibid.).

Narativ bespomoćnosti u literaturi javlja se kao bespomoćnost, lijenost i/ili teret društva. Polazeći od siromaštva kao značajne pojave vezane uz romsko društvo, loša ekonomska situacija i nezaposlenost dovode do bespomoćnosti. Romi nisu sposobni sami brinuti o sebi i nadići siromaštvo u kojem žive. Percipiraju se kao lijeni neradnici koji ne pokazuju dovoljno inicijative za sudjelovanje u legitimnim zanimanjima i nacionalnoj ekonomiji. Također, manjak obrazovanja učvršćuje vjerovanje u lijenost Roma. Kako bi preživjeli, oslanjaju se na tuđu pomoć, bila to pomoć od države, udruga ili drugih ljudi. Ustaljeno je vjerovanje kako Romi primaju više državnog novca nego što zaslužuju, a istovremeno odbijaju postati aktivni dio društva unutar kojeg žive (Kende i dr, 2017; Liebich, 2007; Loveland i Popescu, 2016; McGarry, 2014).

U literaturi je prepoznat i narativ dehumanizacije i divljaštva. Romi su ne-ljudi koji se nalaze izvan „normalne zajednice“ zbog određenih tipova diskriminacije. Leibich u svom radu *Roma Nation? Competing Narratives of Nationhood* ističe pojam nomadstva koji može poprimiti više značenja. Jedno se odnosi na pojedince koji putuju kako bi prehranili obitelj koja ostaje naseljena, a drugo na cijele obitelji koje kontinuirano ili periodično mijenjaju svoje prebivalište (Leibich, 2007: 539-554). U oba slučaja, pojam je jedan od ključnih elemenata koje povezujemo s Romima te ostaje usko vezan uz raspravu o njima. Nadalje, Rome se opisuje kao „nositelje stranog, izdržljivog i praznovjernog vjerskog i kulturnog nasljeđa“ (Loveland i Popescu, 2016: 329-352) koji su se dobrovoljno odvojili od ostatka naroda te su sami krivi što su marginalizirana grupa u obrazovanju i prilikom zapošljavanja. Prema radu *The Gypsy Threat Narrative: Explaining Anti-Roma Attitudes in the European Union*, Romi su *outsiderska* grupa upravo na temelju praznovjernog nasljeđa. U kontekstu društva i pripadnosti, opisani su kao stranci socijalne kategorije, odnosno oni koji su istovremeno dio društva i marginalizirana skupina (Leibich, 2007: 539-554). Iako su građani Europske Unije, Romi nisu prikazivani kao takvi.

Gypsy je naziv koji stvara široku paletu slika u svijesti ljudi. Neovisnost i slobodan duh samo su neke karakteristike koje vežemo uz narativ romantizacije. Romantizirani zbog svoje slobode ili omalovažavani zbog asocijalnog ponašanja, Romi su široj zajednici nepoznanica poput egzotičnog mita. Prikazani su kao diskriminirani ili romantizirani *outsideri*; lopovi ili nadareni umjetnici (Villano i Fontanella, 2017:1). Iako su predrasude o Romima u velikoj mjeri negativne, povijesno ukorijenjeni i romantizirani stereotipi također su rasprostranjeni, a uključuju portretiranje Roma kao strastvenih umjetnika, slobodnih duhova, glazbeno talentiranih pojedinaca koji cijene jednostavnost života i male stvari (Cahn, 2002).

Za razliku od narativa koji Rome predstavljaju u negativnom kontekstu ili ih romantiziraju zbog povijesnih stereotipa, narativ o uspješnim Romima izdvaja iznimne pojedince kao hvalevrijedne članove romske zajednice unutar države. Poseban je naglasak stavljen na pojedince koji su uspješni na području obrazovanja bilo kao učenici ili studenti, kao i na one Rome koji su trajno zaposleni ili imaju poželjno radno mjesto. Prema podacima iz opsežne terenske studije *Uključivanje Roma u hrvatsko društvo - istraživanje baznih podataka*, u trenutku razgovora s istraživačima samo je oko 31% ispitanih mladih u dobi od 14 do 18 godina bilo uključeno u srednjoškolsko obrazovanje. U dobnoj skupini od 14 do 18 godina stopa odustajanja od srednje škole nakon upisa iznosi 15,9%, dok kod mladih između 19 i 15 godina ta stopa blago pada prema 15,2% (Kunac i dr, 2008: 101). Što se tiče visokog obrazovanja, u tome su sektoru brojke još alarmantnije. U trenutku istraživanja visoku je školu pohađalo svega sedam osoba od 24.524 Roma evidentiranih u studiji. Veleučilište je pohađalo svega šest osoba, a isto toliko išlo je i na fakultet. Mladi iz dobne skupine od 18 do 24 godine kao glavne razloge odustajanja od upisanog fakulteta navode sklapanje braka, postajanje roditeljem i lošu financijsku situaciju. Zbog ovakvih se statistika veličaju Romi koji su pobijedili sve prepreke i uključili se u svijet višeg obrazovanja ili se zaposlili na unosnom poslu (Kunac i dr, 2018: 42). Važno je napomenuti kako o točnom broju Roma koji žive u Republici Hrvatskoj nema službenih podataka jer se mnogi ne žele otvoreno deklarirati kao Romi na popisima stanovništva, zbog čega autorice studije navode kako je ovo prvi precizniji pokazatelj o veličini romske populacije u Hrvatskoj (Kunac i dr, 2008: 15).

Pojmovna analiza

Pri analizi bilo nam je bitno istražiti jesu li Romi u priložima tretirani kao subjekt ili objekt narativa, odnosno je li ih se iskorištavalo kako bi se kreirao

određeni narativ i poslala poruka koja je unaprijed odlučena. Osim dominantnih narativa, u izvještavanju o Romima važni su i drugi aspekti. U nastavku slijedi pojmovna analiza elemenata koje smo uzele u obzir pri analizi.

Priloge smo kodirale na temelju glavnih tema koje su obrazovanje, kriminal, siromaštvo, djeca, stambeno pitanje, nezaposlenost, diskriminacija i jezik. Ako se u prilogu javila neka druga tema, kodirale smo ju pod „ostalo“. Također, htjele smo vidjeti radi li se o priložima o Romima ili za Rome - izvještavaju li prilozima o romskoj nacionalnoj manjini, ili su Romi ciljna grupa. Zanimalo nas je, ako je prilog o Romima/za Rome, jesu li i nositelji radnje Romi. Odlučile smo istražiti imaju li nositelji radnje zanimanje, kojim se jezikom koriste u prilogu, kako izgledaju, kako su snimani, te u kojem prostoru su snimani i kako su smješteni u prostor. U ovome istraživanju, kao nositelj radnje kodirana je svaka osoba koja je u prilogu dala izjavu.

Izdvojile smo šest novinarskih vrsta koje smo očekivale u emisiji. Tena Perišin (2010) definira pet različitih televizijskih novinarskih vrsta - izvještaj, reportažni izvještaj, reportaža, *feature* i intervju. Dodale smo i šestu kategoriju, dokumentarni film. Izvještaj je vrsta novinarskog izraza u kojoj se pojedini elementi vijesti dopunjuju s dodatnim podacima. Izvještaj prikazuje razvoj događaja i kontekst, a njegova je struktura znatno elastičnija od strukture vijesti. Obično traju od 60 do 150 sekundi i na početku izvještaja govori se ono najrecentnije. Reportažni izvještaj sadrži sve elemente klasičnog izvještaja, no kada je riječ o strukturi, narušava se pravilo obrnute piramide u kojoj su bitne informacije navedene na početku. Reportaža je novinarska vrsta koja prepričava prostorno i vremenski ograničenu priču iz perspektive svjedoka, a cilj je da se primatelju informacije omogući da i sam proživi opisane događaje. Novinaru je dopušteno dopuniti činjenice dojmovima koje je stekao na mjestu događaja. U strukturi reportaže vrlo su važni postupci i izjave sudionika, a bitan je sklad slika, zvukova i govorne riječi. *Feature* označava prilog po formi sličniji kraćoj reportaži nego izvještaju. Uglavnom govori o osobama koje, iako nisu poznate, zanimaju ljude. U pitanju su priče koje pobuđuju empatiju gledatelja, informiraju i zabavljaju, a podrazumijeva ozbiljan novinarski pristup emocionalnim, osobnim pričama te se pridaje velika važnost slici i izvornom zvuku, ujedno i skladu slike i teksta. Intervju je razgovor uživo s gostom u studiju, kao dio emisije. Obično mu prethodi izvještaj ili tematski prilog na tu temu (2010: 80-87). Za kraj smo dodale dokumentarni film koji se od navedenih vrsta razlikuje po strukturi, korištenju filmskog jezika i trajanju.

Zatim smo istražile jesu li Romi u priložima prikazani kao prijateljska društva, žrtve, neradnici ili romantizirana zajednica. Romi se često percipiraju kao

prijetnja društvu - više su naklonjeni kriminalu od drugih ljudi, zbog porasta romske populacije narušava se sigurnost društva, rijetko su pristojni i razumni (Kende i dr, 2017). Također ističu da je jedan od dominantnih narativa o romskoj zajednici *the Gypsy Threat Narrative*, odnosno narativ o Romima kao prijetnji. Loveland i Popescu (2016) u svom radu istražuju negativne stavove prema Romima u Europskoj uniji. U radu ističu kako se Rome ne pušta u sfere *mainstream* socijoekonomskog života, dodjeljuju im se trivijalna zanimanja, diskriminira ih se u zdravstvu, školstvu i drugim sferama života, ne smatra ih se dijelom društva i klasificiraju se kao *outsideri*. Na temelju navedenoga, Rome se može smatrati žrtvama. Još jedna popularna asocijacija su Romi-neradnici - lijeni su, ne trude se sudjelovati u legitimnim zanimanjima i ne doprinose gospodarstvu ni na koji način (Kende i dr, 2017; Loveland i Popescu, 2016). Romi se percipiraju kao romantizirana zajednica kroz naglaske o slobodnom duhu, neovisnosti, nomadstvu, glazbenim izričajima i umjetnošću te povezanosti s prirodom (Villano i Fontanella, 2017; Cahn, 2002).

Također, zanimalo nas je jesu li Romi u priložima prikazani kao članovi društva ili kao pridošlice. U teoriji se često ističe kako su pridošlice, primjerice, Liebich (2007) ističe da „iako Romi imaju nacionalnu domovinu, u toj domovini nikada nisu bili nacija” (2007: 541). Danas se unutar države u kojoj žive još uvijek smatraju strancima. Istovremeno su dio društva, ali žive na marginama, dok neki smatraju kako se dobrovoljno odvajaju od ostatka naroda (Liebich, 2007; Loveland i Popescu, 2016).

Uz vrijednosnu orijentaciju priloga, koju smo definirale na temelju generalnog osjećaja nakon pogledanog priloga, zanimala nas je i glazbena podloga koja može doprinijeti u emocionalnom kodiranju priloga, kao i vizualne asocijacije koje „bez riječi oblikuju percepciju publike” (Messing, 2017: 657), što smo uzele u obzir početkom kodiranja. Za kraj, bilo nam je bitno vidjeli prikazuju li se Romi u prilogu kao zajednica pod istim identitetom, ili kao heterogena skupina različitih pripadnika, što može značajno utjecati na percepciju Roma i izvan malih ekrana.

O istraživanju

Glavni je cilj ovog istraživanja otkriti koje narative emisija Prizma koristi pri izvještavanju o romskoj nacionalnoj manjini. Istraživačko pitanje ovoga rada stoga glasi: kako emisija Prizma u produkciji Hrvatske Radiotelevizije prikazuje romsku nacionalnu manjinu u Hrvatskoj?

Uz glavno istraživačko pitanje, ovim radom pokušat ćemo odgovoriti i na sljedeća pitanja: jesu li Romi prikazani kao žrtve društvenog sistema ili kao prijatelja društvu? Jesu li Romi prikazani kao neradnici? Jesu li Romi prikazani kao romantizirana zajednica? Jesu li Romi prikazani kao članovi hrvatskog društva ili kao pridošlice u društvu? Jesu li Romi u priložima objekt ili subjekt narativa? Kojim se jezikom služe Romi u priložima Prizme? Prikazuju li se Romi primarno kao zajednica pod istim identitetom ili kao skupina različitih pripadnika, tradicija, govora i vrijednosti?

Postavile smo dvije glavne hipoteze koje ćemo potvrditi ili opovrgnuti ovim istraživanjem, a one glase:

H1: Program viktimizira pripadnike romske zajednice u hrvatskom društvu kao žrtve nepravednog socijoekonomskog sustava.

H2: Program prikazuje Rome na romantizirani način kroz reference na glazbu i ples, tradicionalne i obiteljske vrijednosti slobodnog i neobuzdanog duha.

Metodološki okvir

Za istraživanje smo koristile dvije istraživačke metode, analizu sadržaja i analizu narativa. Primarno je korištena kvantitativna analiza sadržaja, odnosno kvalitativna analiza sadržaja za nekoliko pitanja u prvom dijelu istraživanja, te analiza narativa u drugom dijelu.

Prema Krippendorffu (1989), analiza sadržaja je „istraživačka tehnika za izradu replikabilnih i valjanih zaključaka iz podataka u njihov kontekst“ (1989: 403). Pisani dokumenti, fotografije ili drugi vizualni materijali čine sadržaj koji je moguće podvrgnuti analizi. Ipak, najistaknutiji izvori su novine, radijski sadržaji, filmovi, časopisi i televizijski sadržaji, odnosno sadržaji masovnih medija. Nadalje, ova metoda pogodna je za uspoređivanje uz neku drugu metodu kako bi se provjerila kvaliteta i valjanost otkrivenih nalaza (Krippendorff, 1989: 404-406). U kvalitativnoj analizi sadržaja, navedene kategorije nastaju iz materijala čiji sadržaj planiramo analizirati (Forman i Damshroder, 2008: 40).

Prema Gillespie (2006), narativ je „teorijski i tehnički termin koji koriste analitičari i koji zapravo označava ono što nestručnim terminom nazivamo pričom“ (2006: 81). Odnosno, riječ je o „nizu događaja koji su uzročno-posljedično povezani, a događaji su u određenom vremenu i prostoru“ (Gillespie, 2006: 81, cit. prema Bordwell i Thompson, 1990: 55). Kroz ova tri

elementa, narativ donosi priču koja je skrivena u medijskom sadržaju. Njegova nam analiza otkriva „kako mediji konstruiraju naše znanje o svijetu“ te nam „može pomoći da steknemo uvid u djelovanje moći i, ne manje važno, moć narativa za oblikovanje percepcije društvene stvarnosti“ (Gillespie, 2006: 83).

U kvantitativnoj analizi sadržaja cilj je bio istražiti prisutnost i učestalost pojavljivanja elemenata prepoznatih narativa iz postojeće literature: prijatna, žrtve, neradnici, bespomoćni, romantizirani nadareni umjetnici ili uspješni pojedinci. Svaki je element imao vlastiti kod, a ukupno smo analizirale odgovore na 14 pitanja u kodnoj listi. Kvantitativna analiza obuhvaća test pouzdanosti između kodera i deskriptivnu analizu frekvencija kategorija po pitanju.

Test pouzdanosti provele smo u parovima. Svaka je autorica kodirala pet nasumično odabranih priloga svoga para, nakon čega smo izvršile usporedbu i naznačile pitanja u kojima su kodovi odudarali. U prosjeku je 80% svih kodova bilo jednako u paru. Prostor razlikovanja pojavljivao se većinski u odgovorima gdje je jedna autorica odabrala kategoriju koja nije 'ostalo' ili 'drugo', a druga je odabrala jednu od te dvije kategorije. Razlika je stoga proizlazila iz margina definicije neke kategorije, a ne sasvim drugačijeg shvaćanja i interpretacije kategorija i sadržaja u priložima. Temeljem toga zaključile smo da je test pouzdanosti zadovoljavajući.

Metoda kvalitativne analize sadržaja korištena je prilikom analize izgleda priloga, pri čemu smo željele opisati kako je izgledao prostor u kojemu je sniman nositelj radnje, kako su pozicionirani i kako izgledaju sami nositelji, te kako su snimani. Samo kvantitativnom analizom sadržaja i analizom narativa nismo mogle dobiti cijelu sliku o izvještavanju o Romima jer je upravo vizualni aspekt televizijskog priloga ključan za njegov ukupni dojam. Kako bismo istražile na koji način mediji prikazuju i sugeriraju interpretaciju priča o Romima koristile smo metodu analize narativa. Na temelju postojeće literature definirale smo elemente najučestalijih narativa o Romima i njima se vodile prilikom analize. Predvidjele smo i pronalazak narativa koje nismo unaprijed definirale temeljem primjera iz literature te smo takve pronalazke označile kao „ostalo“.

Uzorak

Ukupni uzorak su svi prilozi emisije Prizma o romskoj zajednici u Hrvatskoj dostupni na HRTi aplikaciji. Za vrijeme pisanja rada dostupno je 228 epizoda od veljače 2016. godine do prosinca 2020. godine.

Od 228 epizoda, isključile smo jednu pod nazivom „Multibox” jer se radi o glazbenom programu koji sadržajem odstupa od ostatka ukupnog uzorka. Ostalih 227 epizoda pregledale smo i izdvojile one koje u opisu sadrže riječ ili dio riječi „rom”. Za vrijeme prikupljanja uzorka, ukupno je 43 epizoda u svom sadržaju imalo riječ ili izvedenicu riječi „rom”. Ostale epizode nisu imale dostupan sadržaj, ili su imale generički opis, te su pregledane ručno. Pronašle smo dodatnih 45 epizoda koje sadrže priloge o Romima što je ukupan uzorak za analizu dovelo do 88 epizoda. Jedinica analize je jedan prilog, neovisno o novinarskoj vrsti, unutar epizode emisije Prizma. U 88 epizoda nalazi se 140 priloga u kojima je riječ o romskoj nacionalnoj manjini.

Tko su Romi u *Prizmi*

U ovom dijelu rada donosimo rezultate kvantitativne i kvalitativne analize sadržaja, kao i rezultate analize narativa. Prije kodiranja, postojeće narative iz literature podijelile smo u dvije skupine - narative o životu Roma (siromaštvo, kriminal, te narativ lijenosti/tereta društva/bespomoćnosti) i narative koje sugeriraju mediji (dehumanizacija, romantizacija i uspješni Romi). Jedan prilog može sadržavati više narativa iz obje skupine, a nerijetko određeni narativi dolaze u ustaljenoj kombinaciji - primjerice, narativ o životu Roma koji sugerira siromaštvo često se javlja uz narativ dehumanizacije koji sugerira medij. Također, uz etablirane narative, pri kodiranju smo prepoznale i nove narative koje nismo pronašle u literaturi. Svi narativi, kao i rezultati analize sadržaja, detaljno su opisani u nastavku.

Pregled po brojkama: kvantitativna analiza sadržaja

Najčešća tema priloga bilo je obrazovanje (31 prilog). Jezik je bila druga najčešća tema od korištenih kategorija u kodnoj listi i pojavio se u 12 priloga. Diskriminacija i siromaštvo bile su noseće teme 18 priloga, svaka po devet. Teme koje uključuju kriminal, djecu, stambeno pitanje i nezaposlenost, pojavljuju se u 21 prilogu. Preostalih 56 priloga, što čini većinu uzorka u usporedbi s drugim kategorijama, kategorizirano je kao ‘ostalo’, to jest nije pripadalo niti jednoj od navedenih tema u kodnoj listi.

U uzorku od 140 priloga, njih 112 bilo je o Romima. Tek deset smo prepoznale kao sadržaj za Rome, a 18 nismo mogle klasificirati ni pod jednu kategoriju. U 62 priloga, Romi su bili svi nositelji radnje u prilogu, u 17 priloga niti jedan nositelj radnje nije bio Rom, a u 61 prilog Romi su bili tek neki među svim nositeljima radnje.

Zbog promjena u kodnoj listi tijekom prikupljanja podataka, na pitanje zanimanja svih nositelja radnje ne možemo dati kvantificirani odgovor. Naime, tek tijekom prikupljanja podataka spoznale smo da u gotovo svakom prilogu ima više nositelja radnje i zbog toga smo odlučile prilagoditi kodnu listu kako bismo na pitanje „Ima li nositelj radnje označeno zanimanje?” mogle čim vjerodostojnije odgovoriti. Međutim, ova je prilagodba kompromitirala konačne podatke za spomenuto pitanje i zbog toga smo ga odlučile izostaviti u kvantitativnoj analizi. Diskusija spomenutih zanimanja i uz koje se nositelje ona vežu slijedi u kvalitativnoj analizi.

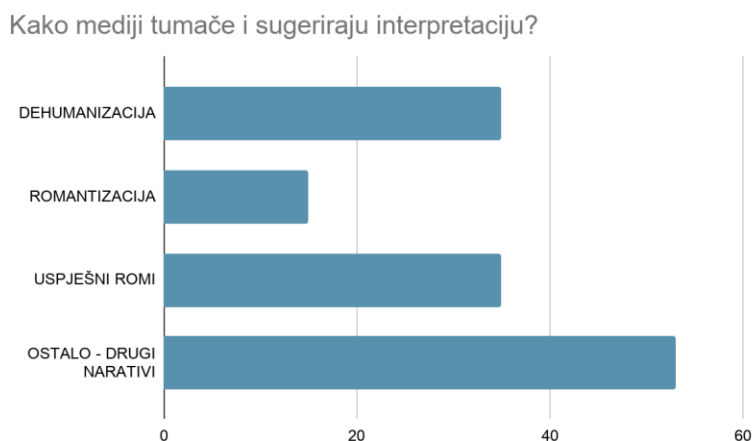
U samo pet priloga koristio se jezik koji nije hrvatski. Ni u jednom prilogu nije se koristio romski jezik - iznimka je jedan prilog („Prizma”, HRT, 7. svibnja 2016) o predstavljanju dječje slikovnice na romskom jeziku gdje se jezik mogao čuti na svega nekoliko sekundi, ali primarni jezik u prilogu bio je hrvatski. Ukupno 48 priloga činili su izvještaj (24) i reportažni izvještaj (24). Najučestalija novinarska forma bile su reportaže koje su korištene u 48 priloga. Forma *feature* pojavila se u 18 priloga, isto kao i intervju. Dokumentarni film pojavio se u pet priloga, a tri priloga koristila su neku drugu formu novinarskog izričaja.

U 49 priloga pojavljuju se narativni motivi siromaštva. Motivi kriminala pojavili su se u četiri priloga, a lijenosti i bespomoćnosti u 23 priloga. U čak 96 priloga pojavljuju se narativni motivi kodirani kao ‘ostalo’, to jest koji ne pripadaju niti jednom od već navedenih kategorija. Narativ dehumanizacije Roma prepoznale smo u 35 priloga. Romi su romantizirani u 15 priloga, a u 40 priloga koristio se narativ o uspješnim Romima. U 57 priloga novi narativi su zabilježeni. O kojim je narativima riječ slijedi u kvalitativnoj analizi. Ni u jednom prilogu Romi nisu predstavljeni kao prijatna društva. U 63 priloga predstavljeni su kao žrtve, u četiri kao neradnici i u jedanaest su romantizirani. U 62 priloga nismo prepoznale niti jednu od navedenih predodžbi. U 52 priloga prikazani su kao da nisu članovi društva, u 45 kao da jesu, a u 43 priloga bilo je nemoguće odrediti. Vrijednosna orijentacija 53 priloga je neutralna, 55 pozitivna, 24 negativna, a u osam slučajeva bilo je nemoguće odrediti. Glazbena podloga korištena je u 56 priloga, od čega je u 22 bila neutralna, u 21 pozitivna, u 12 tužna i u tri dramatična. U većini priloga Romi su bili subjekt narativa, čak 65 priloga. U 44 bili su samo objekt, a u 31 oboje. U tri četvrtine priloga Romi su prikazivani kao zajednica pod istim identitetom. Tek u 16 su Romi prikazani kao pripadnici različitih skupina. U 26 bilo je nemoguće odrediti.

Kvantitativna analiza sadržaja ukazuje na dvije ključne karakteristike istraživanja. Što se tiče narativa za koji smo pretpostavljale da se svodi na tri najčešća, ili barem prepoznata, načina izvještavanja o Romima, u ovom

slučaju oni nisu bili dovoljni. Bez obzira je li problem u nedostatku postojeće literature o predstavljanju Roma ili operacionalizaciji ovog istraživanja, narativ o Romima u Prizmi nije iscrpljen sa sljedeće tri naracije: dehumanizacija, romantizacija i uspješni Romi. Svaki treći prilog koristio je drugačiji narativ od ovih, a svaki drugi motive koji nisu uzeti u obzir u pripremi istraživanja. Drugo, čini se da su Romi itekako uključeni u izgradnju narativa svog grupnog identiteta. To ne znači da oni imaju komparativnu moć u izradi samog programa pa tako i narativa, ali kao što je pokazalo ovo istraživanje, Romi aktivno sudjeluju u raspravi teme u gotovo svakom prilogu te su u 65 priloga bili subjekti, a ne predmet rasprave.

Graf 1. *Kako mediji tumače i sugeriraju interpretaciju?* temeljem podataka iz istraživanja.

Graf 2. *Jesu li Romi u prilogu objekt ili subjekt narativa?* temeljem podataka iz istraživanja.

Romi u vremenu i prostoru: kvalitativna analiza sadržaja

Izgled priloga analizirale smo kvalitativnom analizom sadržaja kojom smo ispitale u kakvom je prostoru sniman prilog, kakav je izgled nositelja radnje te kako je sniman nositelj radnje. Prostor u analiziranim priložima nije igrao važnu ulogu ako su u pitanju formalni događaji (Dan romskog jezika, Svjetski dan Roma, predstavljanje priručnika/knjige) - tada su prilozi snimani u javnim institucijama (npr. „Prizma”, HRT, 9. travnja 2016; 5. studenog 2016; 15. veljače 2020). Kada se izvještavalo o životu Roma iz naselja, gotovo u svakom prilogu prikazani su kadrovi trošnih kuća čak i kada fokus priloga nije bio na stambenom pitanju (npr. „Prizma, HRT, 26. ožujka 2016). Sugovornici su najčešće snimani tako da je vidljiva trošna okolina - prevladavaju većinom srednji ili bliži planovi. Osim navedenih lokacija, prilozi su snimani u prostorijama romskih udruga, romskom memorijalnom centru Uštici, u prostorijama HAZU, školama i knjižnicama, kao i u centru kulture KNAP te na području spomen područja Jasenovac. Na takvim lokacijama sugovornici su bili formalnije odjeveni, dok su sugovornici snimani u romskim naseljima odjeveni u trošnu odjeću.

Smještanje sugovornika u prostor izrazito je važno za konstrukciju priče. Srednji plan obuhvaća osobu od glave do pete, kao i okoliš u kojem se nalazi - takav plan najbliži je našem stvarnom viđenju svijeta (Peterlić, 2001: 84). Srednji plan najčešće se koristio prilikom snimanja sugovornika u romskim naseljima koja su vidno oronula: kuće bez fasade i prozora, loša cestovna infrastruktura, djeca i psi na ulici. Takvi prikazi pojačavaju emocije kod gledatelja i njihovu empatiju. Izjave sugovornika u priložima najčešće su snimane u bližem planu u kojem je osoba snimljena do pojasa. Djeca su nerijetko snimana u krupnom planu (dječja glava ispunjava kadar) koji najbolje prikazuje emocije - primjerice, kada dijete recitira pjesmicu („Prizma”, HRT, 20. listopada 2018). Detalji se u većini slučajeva koriste kao prijelaz na sljedeći kadar (spajanje interijera i eksterijera) i za pojačavanje emocija. U dokumentarnom filmu prevladavaju statični kadrovi: sugeriraju izdvajanje iz okoline te su u službi glavne priče. U nastavku rada sasvim se posvećujemo kvalitativnoj analizi narativa.

Analiza narativa

Romski život kroz romske oči

Dva povezana narativa koja se nekada javljaju i istovremeno u jednom prilogu, a zajedno se nalaze u preko 50% svih priloga unutar uzorka za

analizu, su siromaštvo i bespomoćnost. Narativ bespomoćnosti zapravo se sastoji od tri narativa – bespomoćnosti, lijenosti, i tereta društva. Međutim, u našoj se analizi klasificira kao jedan narativ budući da su sva tri „podnarativa“ isprepletena i javljaju se istovremeno, samo što je jedan uvijek istaknutiji od druga dva.

Siromaštvo i bespomoćnost kao narativi javljaju se u svim novinarskim vrstama koje smo uočile u epizodama emisije Prizma. Prilozi u kojima se ovi narativi javljaju u pravilu imaju osobu romske nacionalne manjine kao nositelja ili nositeljicu radnje, ali to nije uvijek slučaj – bijelci nekada preuzimaju tumačenje životne situacije romske nacionalne manjine u svoje ruke. Iako se u pričama gdje prevladavaju ovi narativi Romi često viktimiziraju, zanimljivo je za istaknuti da se u otprilike 30% priloga, koji tumače život Roma kroz siromaštvo i bespomoćnost, Romi ne prikazuju kao žrtve.

Postojanje ispod granice dostojanstva

Unutar narativa siromaštva uočljivo je šest stavki koje čine jednu cjelinu. Iako se ovaj narativ većinom dočarava vizualno, ipak se može iščitati i iz izjava nositelja priloga koji mogu, ali ne moraju biti Romi da bi kreirali ovaj narativ.

Prva i najčešća stavka vezana je uz stambeno pitanje. Siromaštvo se direktno prikazuje kadrovima trošnih kuća koje nemaju dovoljno prostorija za sve članove, zidovi su prljavi ili se raspadaju, namještaj je star ili improviziran. Primjerice, umjesto na krevetu djeca spavaju na spužvi ili deci na podu („Prizma“, HRT, 26. ožujka 2016), a unutar kuće borave i glodavci. Tako je dječak Vahid Šečić izjavio: „mene štakori jedeju kad spavam“ („Prizma“, HRT, 7. svibnja 2016: 14 min). Dvorišta su puna smeća i raspadnutog namještaja, travnjaci su zamijenjeni blatom, a priroda je skoro nepostojana. Nastavno na ovu stavku, sljedeća se odnosi na lošu infrastrukturu u kućama i cjelokupnim naseljima. Nekada cijela naselja nemaju struju, a često se spominje manjak sanitarnih čvorova i kanalizacije te manjak (tople) vode, odnosno nedostatak plina i grijanja.

Iako značajan broj priloga započinje kadrovima koji prikazuju navedene probleme, dodatan element koji učvršćuje narativ siromaštva su sami nositelji radnje. Točnije, broj nositelja radnje. Najčešće su u pitanju obitelji s puno djece, često obučeni ispodprosječno ili jednostavno trošno. Ovakve elemente teško je ne zamijetiti kada se sugovornike pozicionira u kadar dovoljno blizu da se vide detalji odjeće, a istovremeno da pozadinu krase trošna okolina. Roditelji u priložima (nekada samohrane majke) su gotovo

uvijek neobrazovani i nezaposleni, što su ujedno i sljedeće dvije stavke ovoga narativa.

Manjak obrazovanja problem je koji naglašavaju i Romi u teškoj situaciji, i udruge i pojedinci koji im žele pomoći. Manjak obrazovanja dvojako je povezan sa siromaštvom – pojedinci često odustaju od obrazovanja zbog lošeg financijskog stanja, a istovremeno ih manjak obrazovanja zaustavlja od financijskog napretka budući da se zbog toga teško zapošljavaju. Nadalje, nezaposlenost je direktno povezana sa siromaštvom, a kako naglašavaju i pripadnici nacionalne manjine i stručnjaci u emisiji, nezaposlenost kod Roma puno je viša od već zabrinjavajuće stope ostatka populacije unutar Republike Hrvatske.

Posljednji je pokazatelj siromaštva nedostatna zdravstvena zaštita, odnosno česta pojava bolesti, pogotovo kod djece. Za bolest su glavni krivci trošne kuće te manjak infrastrukture što je, ponovno, direktno povezano sa siromaštvom. Loveland i Popescu (2016) sumiraju istraživanja i stavove prema romskoj nacionalnoj manjini unutar Europske Unije. U svom istraživanju ističu kako su Romi manjina koja je marginalizirana u raznim poljima, nalaze se u specifično lošem socioekonomskom okruženju, ne-Romi ih vide kao potpuno homogenu zajednicu, djeca često napuštaju školu unutar koje ih se redovito vrijeđa, a samim time teško pronalaze posao zbog ustaljenih stereotipa o njihovoj radnoj etici. Njihovi zaključci podudaraju se s našima.

Začarani krug

Narativ bespomoćnost, koji se sastoji od kombinacije elemenata bespomoćnosti, lijenosti i tereta društva, prepoznatljiv je po dvjema glavnim stavkama – nezaposlenošću i oslanjanju na vanjsku pomoć, a gledateljima se najbolje dočarava kroz izjave nositelja radnje. Iako je nezaposlenost spomenuta kao element narativa siromaštva, ujedno se javlja i kao element narativa bespomoćnosti. Upravo zato što dijele neke slične značajke ta se dva narativa znaju isprepletati u priložima. S jedne strane, nezaposlenost upućuje na bespomoćnost zbog manjka novca, nemogućnosti napuštanja naselja i vođenja dostojnog života. S druge strane, određeni pripadnici romske nacionalne manjine predstavljaju teret društva upravo zato što su nezaposleni i ne pridonose gospodarstvu. Kako je Elvis Kralj, član Vijeća romske nacionalne manjine Međimurske županije rekao, „ (...) budući da su Romi nezaposleni, [da] kao takvi ne doprinose zajednici i onda nisu ničim zaslužili da oni budu svrstavani u općinske budžete“ („Prizma“, HRT, 8. lipnja 2019: 21:37 min). Posljedično, oslanjaju se na vanjsku pomoć kao drugu stavku ovog narativa.

Vanjska pomoć dolazi u obliku socijalne/financijske pomoći, oslanjanja na lokalnu samoupravu i razne udruge za pomoć pri zapošljavanju, oslanjanja na Bandićeva obećanja u vezi osiguravanja smještaja (specifično za Zagreb), pomoći Vijeća za nacionalne manjine, pomoći Centra za socijalnu skrb i sličnih ustanova. Taj „manjak“ samoinicijative može aludirati na lijenost, što je vidljivo u jednom prilogu o mjerama za poticanje poduzetništva i samozapošljavanje Roma („Prizma“, HRT, 16. lipnja 2018). U prilogu se naglašava kako Romi nekada odustaju od bavljenja određenom vrstom posla zbog gubitka prava na socijalnu pomoć i dječji doplatak. Zanimljivo je za istaknuti kako ovi problemi nisu vezani isključivo uz sadašnjost. Prilozi u emisiji nekada se bave i situacijom romske nacionalne manjine za vrijeme NDH gdje se ističu jednaki problemi i narativi, ali uz veći stupanj diskriminacije koja je u jednom trenutku eskalirala u genocid („Prizma“, HRT, 6. kolovoza 2016; 19. svibnja 2018; 26. svibnja 2018).

Kende i drugi (2017) proveli su istraživanje u Mađarskoj i Slovačkoj kako bi ispitali ustaljene stereotipe prema Romima, odnosno dokazali da su negativni stavovi prema Romima specifični i razlikuju se od stavova prema drugim manjinama. Rezultati istraživanja, između ostalog, dokazuju ustaljena vjerovanja da su Romi kriminalci, da su lijeni, da crpe nezasluzene pogodnosti od države te da kao takvi predstavljaju teret društva (2017: 23). Svi ovi elementi, i „podnarativi“ i stavke kojima se stvara glavni narativ, čine jedan začarani krug iz kojeg je teško izaći, a u našem istraživanju vezan je i uz život Roma, i uz medijsku reprezentaciju njihova života.

Kriminal u službi preživljavanja

Narativ kriminala gotovo je zanemariv u uzorku za analizu. Kriminalno ponašanje povijesno se veže uz Rome koje se smatra lijenim profiterima uključenim u ilegalne aktivnosti (Mitchell, 2005; Van Baar, 2011). Narativ kriminala javlja se u dokumentarcu o životu Roma za vrijeme NDH („Prizma“, HRT, 6. kolovoza 2016). To razdoblje u hrvatskoj povijesti posebno je teško za Rome kao potlačenu manjinu, žrtve genocida. Slalo ih se u logore zbog etničke pripadnosti i činjenice što su Romi. Kako bi preživjeli u tom nezahvalnom vremenu, jedan sugovornik prepričava kako su krali kukuruz, žito, ali i životinje.

Romi kao kriminalci glavna su tema i prosvjeda održanog u Međimurju. Pod nazivom „Za normalan život“ prosvjed je okupio tisuću ljudi koji su ustali protiv kriminala, točnije protiv Roma i bliskog suživota s njima u Čakovcu („Prizma“, HRT, 13. srpnja 2019). Romi su u spomenutom prilogu prikazani kao nacionalna manjina kriminalaca i kolektivna prijetnja

društvu. Nadalje, policija je iznijela u javnost statističke podatke koji upućuju na činjenicu da su 70% kaznenih djela u Međimurju počinili pripadnici romske nacionalne manjine („Prizma”, HRT, 8. lipnja 2019). Zanimljivo je kako voditeljica emisije tijekom studijskog intervjua (ibid.) koristi neprimjerenu klasifikaciju kaznenih djela razlikujući „kriminal zbog kriminala” i „kriminal iz nužde”, čime je sugerirala opravdanost počinjenih kaznenih djela koja se pripisuju Romima, referirajući se kako su ta kaznena djela blaže prirode i mogu se nazvati „kriminalom iz nužde”. Njenu klasifikaciju prihvatio je Elvis Kralj, predstavnik Vijeća romske nacionalne manjine i osudio iznošenje takvih statističkih podataka u javnost te zaključio kako se time dodatno stigmatizira romsku manjinu suočenu s teškim životnim uvjetima, koji krađu kako bi preživjeli.

U jednom prilogu Rome se prikazuje kao žrtve kriminala - jednoj obitelji spaljena je kuća u istom vremenskom okviru kada se dogodio napad na dječji vrtić u kojem su boravila romska djeca („Prizma”, HRT, 23. travnja 2016). Međutim, za vrijeme trajanja priloga nije se razjasnilo je li riječ o nesreći ili kriminalu, iako sam ton prilog portretira Rome kao žrtve.

Novouočeni narativi o životu Roma

Ustaljena diskriminacija

Iako se aktivno radi na uvrštavanju Roma u društvo, Romi su i dalje, kako i svjedoče njihova iskustva, diskriminirani u školi, na tržištu rada, pa i na razini čitave zajednice. U off-u prilogu („Prizma”, HRT, 9. travnja 2016) hvali se Nacionalna strategija za uključivanje Roma i uspješnost uvrštavanja kojeg Hrvatska provodi i na temelju kojeg možemo biti primjer drugim zemljama. Međutim, istovremeno, naglašava se težak položaj Roma u državi (nezaposlenost, manjak obrazovanja, loši stambeni uvjeti, manjak zdravstvene zaštita), što pokazuje stupanj sveprisutne diskriminacije. Ovaj kontrast govori koliko je neriješenih pitanja i problema s kojima se romska manjina susreće i da je napredak vidljiv, ali kako je put prema boljim životnim uvjetima Roma još uvijek dug. U priložima i nekoliko intervjua naglašava se diskriminacija na tržištu rada, kao i činjenica kako Romi mijenjaju ime i prezime kako bi imali veće šanse prilikom zaposlenja (npr. „Prizma”, HRT, 23. srpnja 2016; 22. Listopada 2016; 3. prosinca 2016; 24. lipnja 2017).

Povijesno gledano, režim NDH na neki je način institucionalizirao diskriminaciju prema Romima, progonio ih i promovirao „anticiganistički sentiment” prema kojem su Romi smatrani kradljivcima, barbarima i

silovateljima. Upravo je diskriminacija kroz povijest u vidu Roma kao žrtava genocida tema nekolicine priloga („Prizma“, HRT, 6. kolovoza 2016; 19. svibnja 2018; 26. svibnja 2018).

Romi kao proaktivni članovi društva

Romi postaju sve aktivniji i prkose nametnutom narativu lijenosti i bespomoćnosti koji im se pripisuje zbog njihovog nemirnog duha i nomadskog načina života. Sve češće Romi su proaktivni članovi većinske zajednice koji se žele školovati, biti visokoobrazovani (ulažu napore kako bi upisali fakultet) kako bi kasnije našli dobar posao te osigurati sebi i svojoj obitelji bolje životne uvjete, što ponekad uključuje i bijeg iz rodne sredine. Najbolji primjer navedenog je dokumentarac „Svoje“ koji govori o tri mlade Romkinje koje napuštaju svoja rodna sela i teške životne uvjete kako bi stekle više obrazovanje i osigurale bolji položaj na tržištu rada („Prizma“, HRT, 30. svibnja 2020).

Odstupanje od ustaljene norme

Zanimljiva je predanost koju pokazuje jedna od sugovornica, Rosa, koja je odbila prosee zato što se odlučila fokusirati na daljnje obrazovanje („Prizma“, HRT, 30. svibnja 2020). Navodi se kako je u vezi s dečkom koji nije pripadnik romske zajednice, ali i njena odlučnost da se neće udati dok ne završi studij i ne pronađe posao u struci. Time Rosa kao mlada Romkinja „odstupa od norme“, odnosno prkosi nametnutoj tradiciji koja nalaže da se mlade Romkinje rano udaju kako bi osigurale obitelj i potomstvo. Tradicionalne vrijednosti kao postavljeni standardi čitave zajednice u nezavidan položaj stavljaju mlade Romkinje, koje moraju odabrati između rane ženidbe i osnivanja obitelji ili daljnjeg obrazovanja koji vodi boljem životu, samostalnosti i samodostatnosti, odnosno manjoj zavisnosti o alfa mužjacima.

Drugi primjer mlade djevojke (ibid.) koja odstupa od zadanih ideala je Vedrana, pokretačica, voditeljica i urednica Vedrog radija, prvog radija posvećenog nacionalnim manjinama. Kao i Rosa, Vedrana se fokusirala na obrazovanje i karijeru te je primjer uspješne mlade Romkinje i uzor svojoj, ali i široj zajednici. S druge strane, proaktivnost Romi pokazuju i pokretanjem časopisa *Phralipena - glasila romske nacionalne manjine u RH* („Prizma“, HRT, 23. prosinca 2017). Uz pomoć većinske zajednice, Romi su pokrenuli i TeatarR („Prizma“, HRT, 7. srpnja 2018; 13. travnja 2019) u sklopu kojeg su postavili predstavu koja govori o njihovim običajima, kulturi i svakodnevnim situacijama, a o izvještavanju o romskoj nacionalnoj manjini bave se i novinari portala Romi.hr („Prizma“, HRT, 4. lipnja 2016).

U ovom istraživanju, mnoštvo je primjera koji prikazuju motivirane pripadnike manjinske zajednice koji su željni promjena i svojim aktivizmom ujedno rade na boljitku čitave zajednice. Na primjer, Romi koji potiču ekološku osviještenost, točnije prenamjenjuju stare proizvode stvarajući nove, Romi koji su kulturno angažirani u njegovanju i čuvanju materinjeg jezika, te Romi koji su nadareni umjetnici („Prizma”, HRT, 19. listopada 2019; 3. lipnja 2017; 7. srpnja 2018; 8. rujna 2018).

Čuvari kulturne baštine i tradicije

Romi su u više priloga prikazani kao čuvari romske kulturne baštine i tradicije (slavlje Đurđevdana („Prizma”, HRT, 29. travnja 2017) umivanjem laticama u izvorskoj bilogorskoj vodi; žene prikladno odjevene u bijele nošnje, stol pun tradicionalnih jela). Ipak, ono što se javlja kao glavni problem romske nacionalne manjine, kada se govori o kulturi i tradiciji, jest očuvanje materinjeg jezika, kao i prevladavanje jezične barijere, koje bi u konačnici vodilo prema potpunom uključivanju u većinsku zajednicu. Asja Korbar iz Mreže podrške romskoj djeci Reyn Hrvatska istaknula je važnost dobrog usvajanja vlastitog jezika u ranoj dobi kako bi se kasnije lakše učio i usvajao većinski (hrvatski) jezik („Prizma”, HRT, 3. lipnja 2017).

„Oni drugi”

Narativ dehumanizacije najčešće se veže uz izoliranost romske zajednice i prikazivanja kao „onih drugih”, nezaposlenost te manjak obrazovanja. Ove su tri stavke često međusobno isprepletene ili uvjetuju jedna drugoj.

Izoliranost romske zajednice možemo promatrati kroz doslovan vizualni prikaz života izoliranog od ostatka društva, ali i kroz percepciju Roma kao „onih drugih”, odvojenu grupu ljudi u svakom segmentu društvenog života. Njihov je život odvojen od ostatka društva, što je izrazito naglašeno prikazom zasebnih i ograđenih romskih naselja („Prizma”, HRT, 14. ožujka 2020). Svaki prikaz je isti: trošne i nedovršene kuće, veliki broj vozila i otpada po cesti, neodržavani i nepostojeći travnjaci, derutni namještaj ispred stambenih objekata, puno djece i pasa (ibid.). Nadalje, takvim se naglašenim prikazom njihovog života i životnih uvjeta produbljuje slika o Romima kao grupe koju određuje okolina u kojoj žive: trošna, neuredna i prljava. Oni nisu pripadnici društva, oni su daleko od toga, a prikaz njihovih naselja tu izjavu dodatno naglašava.

Drugi vid izoliranosti Roma prisutan je kroz kategoriju „oni drugi”, odnosno kroz kalup neistovrijedne grupe ljudi naspram ostatka društva. Primjerice, kad je riječ o obrazovanju, tendencija je isticati uspjeh Roma u

školama ili na fakultetima („Prizma“, HRT, 20. lipnja 2020). No zanimljivo je istaknuti kako se njihov uspjeh ističe samo u kontekstu druge romske djece, kao da nije relevantan u kontekstu ne romske djece i kao da je uspjeh djeljiv na dvije kategorije, ovisno o skupini u koju dijete „pripada“. Iako romsko dijete svoj uspjeh može doživjeti kao nešto pozitivno, ovakva dioba daje vjetar u leđa daljnjoj segregaciji Roma kao „one druge“ skupine ljudi.

Stavka nezaposlenosti ponekad proizlazi iz stavke izoliranosti i odvojenog te ograđenog života. Čest prikaz njihovih naselja i pokrivni kadrovi u kojima su vidljivi rastavljeni i derutni automobili te velika količina različitog smeća po ulicama naselja, aludiraju na određena nelegitima zanimanja kojima su se primorani baviti kako bi preživjeli, što dalje upućuje na nepostojanje nekog određenog zanimanja. Također, zbog vrlo čestog isticanja loših životnih uvjeta, prikazani su kao grupa koja se povezuje isključivo s time te njihove radne sposobnosti i želja za radom padaju u drugi plan („Prizma“, HRT, 14. ožujka 2020). Čini se kao da su oni izolirana zajednica društva koju nitko ne želi zaposliti.

Manjak obrazovanja posljednja je stavka koja je vezana uz narativ dehumanizacije. Kad je riječ o ranom obrazovanju, ističe se kako romska djeca nemaju jednak početak kao ostala djeca (mnogočlane obitelji, teška financijska situacija). Naglašeni su i neadekvatni uvjeti za ispunjavanje školskih obveza: trošne male kuće s previše ljudi u prostoriji, djeca bez radnog stola pa zadaću pišu na koljenima ili podu, nedostatak struje pa djeca pišu zadaću uz svijeću ili je ne pišu („Prizma“, HRT, 7. svibnja 2016; 8. veljače 2020). Dodatno, potpuno novi problem tijekom epidemije koronavirusa taj je što je za izvršavanje zadataka na daljinu potrebno računalo ili tablet, kao i dobra internetska veza, što mnoga romska djeca nemaju („Prizma“, HRT, 13. lipnja 2020). Zbog svega ovoga, djeca često odustaju od škole, gdje se formiraju prijateljstva i razvijaju socijalne vještine potrebne za daljnji rast i razvoj pojedinca. Ako ipak dobiju priliku za pohađanje vrtića i/ili škole, obrazovanje često staje na osnovnoj školi. Samo s osnovnom školom (nezavršenom ili završenom), teško će se zaposliti te će nastaviti živjeti u teškim uvjetima i siromaštvu. Dječje želje poput „želim biti bogatašica, pjevačica ili kraljica“ mogu se protumačiti kao želja za obrazovanjem primarno kako bi jednog dana pobjegli od života u siromaštvu („Prizma“, HRT, 5. listopada 2019). Ne poznaju vrijednosti koje im obrazovanje može ponuditi. Romi su izdvojeni od ostatka društva na temelju navedenih elemenata te ponovno prikazani kao skupina koja odskače od ostalih u negativnom kontekstu.

Kreativni duhovi

U kontekstu narativa romantizacije, u priložima se romska kultura očituje kroz glazbene i plesne talente. Članovi manjinske zajednice pjevaju izvorno romske pjesme odjeveni u tradicionalne nošnje. Jedan od običaja koji je prikazan u jednom dokumentarnom filmu („Prizma”, HRT, 6. kolovoza 2016) je pjevanje i molitva žena Romkinja u razdobljima suše kako bi „prizvale” kišu. Jednostavan život i slavljenje kulturne baštine očituje se kroz tradicionalne svečanosti poput Đurđevdana koji obilježavaju Romi Lovari. U prilogu („Prizma”, HRT, 29. travnja 2017) je prikazana bogata tradicionalna trpeza koju romska zajednica priprema na dan slavlja. Romi se u priložima prikazuju primarno kao talentirani glazbenici i poljoprivrednici. Nerijetko se prikazuju kadrovi djece koja od najranije dobi znaju pjevati, plesati i svirati glazbene instrumente karakteristične za romsku kulturu. Osim poljoprivrede, Romi prenamjenjuju i prodaju rabljene stvari što je jedna od tradicionalnih aktivnosti/ zanimanja kojom se manjinska zajednica bavi.

Romi kao slika uspjeha

Obrazovni uspjeh Roma nametnuo se kao jedan od dominantnih narativa u analiziranim priložima. Pojavljuje se u čak 35 kodiranih priloga, jednako broju pojavljivanja narativa o dehumanizaciji Roma za kojega smo pretpostavile apsolutnu dominaciju.

U izvješću Europskog vijeća *Social Inclusion for Young People: Breaking Down the Barriers*, autori ističu kako su priče studenata Roma zanimljive zbog njihove jedinstvenosti te potencijala da postanu vođe i pozitivni uzori u zajednici. Ispitanici u ovome izvješću navode kako ih upravo taj pritisak da se deklariraju kao Romi ili Romi intelektualci odbija, te kako žele biti prepoznati kao intelektualci i uspješni studenti koji su pritom također usputno i članovi romske zajednice. S druge strane pak, postoje i slučajevi u kojima se pripadnici romske zajednice otvoreno tako i deklariraju, a obično su i politički aktivni na području ljudskih i manjinskih prava (Colley i dr, 2007: 135-136).

Kao pozitivni primjeri najčešće se prikazuju mladi - neki od primjera su student sestrinstva, sestre koje zajedno pohađaju srednju medicinsku školu, ili pak saborski zastupnik hrvatskih nacionalnih manjina Željko Kajtazi („Prizma”, HRT, 13. kolovoza 2016). Lajtmotivi priloga o uspješnim Romima naglašavaju pojedinca, odnosno ustrajnost protagonista u nastojanju da se odupre nerazumijevanju i antiintelektualizmu koji dolaze iz romske zajednice, kao i diskriminatornim stavovima koji dolaze od strane većinske populacije. Učestale su i izjave pripadnika većinske populacije u kojima sugovornici potvrđuju kako je taj pojedinac radišan, pošten,

pametan ili pak prijateljski nastrojen te se implicira kako ga te karakteristike izdvajaju iz opće romske populacije („Prizma”, HRT, 10. ožujka 2018).

Temeljem ovih podataka možemo reći kako je udio pozitivnih priča u analiziranom uzorku iznenađujuć, no on se ne može shvatiti kao indikator širih društvenih narativa o Romima. Multinacionalni magazin Prizma specijalizirana je emisija o nacionalnim manjinama i kao takva može biti sklona pretjeranom naglašavanju pozitivnih narativa u svrhu osnaživanja romske zajednice.

Novouočeni narativi u medijskoj interpretaciji

Analizom priloga iz emisije Prizma zamijetile smo pojavljivanje nekoliko novih narativnih okvira. Svaki od opisanih novih narativa plodno je tlo za daljnje analize prikaza Roma u hrvatskim medijima i društvu.

Romi kulturolozi

Narativ o Romima kao kulturnim ambasadorima i svojevrsnim etnografima romske kulture dominira priložima koji se bave tematikom romskih običaja i tradicije. Ovaj se narativ može definirati kao podvrsta narativa o uspješnim Romima, no novi narativ fokus miče s individualnog obrazovnog ili poslovnog uspjeha na volontiranje i društveno koristan rad. Naglašavaju se znanstvena, volonterska i kulturna aktivnost i prikazuju različiti načini na koje Romi doprinose očuvanju i promociji romske kulture u Hrvatskoj („Prizma”, HRT, 8. rujna 2018). Ističu se inicijative poput otvorenja prve romske knjižnice u Hrvatskoj, prvi hrvatsko-romski rječnik, predstave o iskustvima Roma koje su ujedno napisali i režirali Romi, kao i brojne fotografske i etnografske izložbe o povijesti i kulturi romskog naroda (npr. „Prizma”, HRT, 5. studenog 2016; 1. srpnja 2017; 27. travnja 2019). Sličnu je društvenu pojavu u Finskoj zabilježila istraživačica Raluca B. Norman i takve pojedince konceptualizirala kao romsku intelektualnu elitu (2014: 798).

Zaboravljene žrtve Holokausta

Drugi uočeni narativ predstavlja Rome kao zaboravljene žrtve Drugog svjetskog rata. Velik broj priloga posvećen je tematici Roma i njihovih stradanja u Holokaustu, pri čemu se naglašava manjak dokumentacije i svjedočanstava o stradalima („Prizma”, HRT, 26. svibnja 2018). U Holokaustu gotovo pa je istrijebljena cijela tadašnja romska populacija u Hrvatskoj, ukupno oko 16 tisuća Roma, no i dalje se vrlo malo zna o

njihovim stradanjima. U priložima se uglavnom prikazuju komemoracije iz lokaliteta Uštica u Jasenovcu, izložbe i promocije knjiga. Glavni pridjev korišten u ovim priložima nadmoćno je „zaboravljeni“.

Kompleks bijelog spasitelja

Narativ koji veliča ulogu pripadnika većine u rješavanju svakodnevnih izazova manjine pojavio se u više priloga u kojima je naglasak prvenstveno bio na siromaštvo i socijalnu neprilagođenost Roma. Primarno se radi o izazivanju emocionalne vrijednosti tog iskustva za pripadnika većine što odgovara narativu kompleksa bijelog spasitelja, snažno kritiziranog u literaturi kao samo još jedan primjer diskriminacije i, čak iskorištavanja, potlačenih zajednica (Fisher, 2017).

U prilogu iz listopada 2016. ispričana je priča socijalne radnice u Sisačko-moslavačkoj županiji koja je osmislila administrativni mehanizam kojim se pripadnicima romske manjine u županiji osiguravaju krediti za građevinski materijal („Prizma“, HRT, 15. listopada 2016). Usprkos činjenici da se radi o socijalnoj radnici, prilog je u potpunosti posvećen idealizaciji njezine individualne uloge u operacionalizaciji rješenja. Dapače, drugi sugovornici, pripadnici romske zajednice, tumače ulogu socijalne radnice kao da je uložila vlastiti novac kao jamstvo za njih. Važno je za napomenuti da financijsko olakšanje, koje su radnica i njezin županijski ured osmislili, sasvim ovisi o javnim administrativnim dogovorima.

Romi branitelji Hrvatske

U kontekstu ratnih stradanja pojavljuje se i narativ o Romima braniteljima i žrtvama Domovinskog rata. Iako se ovaj narativ eksplicitno pojavljuje u samo jednom prilogu, on je izrazito naglašen i ostavlja snažan dojam pri gledanju („Prizma“, HRT, 7. prosinca 2019). Važno je napomenuti kako je glavna tema priloga promocija knjige „I mi smo branili Hrvatsku: Romi u Domovinskom ratu“ čiji je autor (bijelac) mladi povjesničar Borna Marinić. Ne pojavljuju se Romi kao nositelji radnje priloga, već samo u prikazanoj arhivskoj snimci Roma branitelja u vojničkim odorama.

Oснаživanje Romkinja i napuštanje tradicije

Još jedan suptilniji narativ pojavljuje se kao lajtmotiv brojnih priloga čiji su glavni narativi oni o uspješnim ili kulturno aktivnim Romima. Radi se o narativu ženskog osnaživanja, odnosno opiranja romskoj tradiciji rane udaje i trudnoće te posljedičnog odustajanja od obrazovanja mladih djevojaka. Naglasak je na otporu prema dominantnim patrijarhalnim

vrijednostima, uglavnom kroz obrazovanje u srednjoj školi i na fakultetu te umjetnički rad kroz glazbu i glumu ili pak kroz aktivizam i političku participaciju („Prizma”, HRT, 19. svibnja 2018). Važno je naglasiti kako se u ovim priložima ističe primarno borba protiv diskriminacije prema nositeljicama kao Romkinjama, a tek sekundarno prema njima kao ženama.

Rasprava

Analiza narativa emisije „Prizma” na Hrvatskoj Radioteleviziji pokazala je da dominiraju narativi koji ili dehumaniziraju Rome ili slave njihov uspjeh. Ova dualnost proizlazi iz velikog broja analiziranih priloga, koji su se bavili temom siromaštva, koje se pak manifestiralo u obrazovnim, stambenim i drugim problemima do kojih dolazi zbog loše infrastrukture, diskriminacije i neprihvatanja u široj zajednici. U izvještavanju o siromaštvu velika je pozornost stavljena na pitanje nezaposlenosti i diskriminacije pri zapošljavanju, te je istaknuta nelogičnost sustava socijalne pomoći. U velikom broju priloga članovi romske zajednice tvrde kako im se u ovakvom sustavu „ne isplati raditi”.

U kontekstu priloga o siromaštvu, dehumanizaciji i izolaciji otkriven je novi narativni element. Ono što se u literaturi naziva „kompleks bijelog spasitelja” proteže se kroz brojne priloge, a odnosi se na bijelce koji svoje privilegije i status u društvu koriste kako bi promovirali ili poboljšali životne uvjete druge etničke skupine, koja zbog diskriminacije ne uživa ista prava i privilegije. Bijelac u ovom kontekstu preuzima vodeću ulogu i „spašava” osobu drugog etniciteta, pritom onemogućavajući Romima da se sami izbore za svoja prava. U priložima o Romima, ovaj narativ manifestira se kroz ulogu bijelog mentora ili učitelja. Primjeri dolaze iz priloga o mladim Romkinjama, sestrama blizankama koje zajedno pohađaju srednjoškolsko obrazovanje za medicinske sestre („Prizma”, HRT, 7. travnja 2018), ili pak o osnovnoškolskoj djeci („Prizma”, HRT, 14. travnja 2018). Ključne uloge u ovim priložima imaju ravnatelji, nastavnici i učitelji, koji legitimiraju obrazovni i karijerni uspjeh Roma.

Nadalje, iako smo predvidjele pojavu narativa o kriminalnoj aktivnosti Roma on se pojavljuje samo u tragovima. Drugi narativi, uključujući i novootkrivene narative, dominirali su rezultatima. Novouočeni narativi iz obje skupine narativa (prikaz života Roma s jedne strane i interpretacija koju sugerira sam medij s druge) jako su slični. Dehumanizacija i narativ o uspješnim Romima dva su najzastupljenija narativa. Oba su pronađena u čak 35 priloga, dok je kategorija narativa „ostalo” daleko nadmašila i taj broj. Prilikom postavljanja rada pretpostavile smo kako će narativ

dehumanizacije i njegovih motiva kao što su siromaštvo, nezaposlenost i niska razina obrazovanja dominirati, no nismo predvidjele široku rasprostranjenost narativa o uspjehu. U mnogim priložima naglašava se ambicija i upornost nositelja radnje, koji je usprkos diskriminaciji i niskoj razini podrške u okolini nadišao stereotipe o Romima i postao uspješan učenik, student ili zaposlenik (npr. „Prizma”, HRT, 11. lipnja 2016; 23. srpnja 2016; 19. listopada 2019). Kao svojevrsna podvrsta narativa o uspješnim Romima, pojavio se i narativ o romskoj kulturnoj i intelektualnoj eliti. Za razliku od individualnog uspjeha kao glavnog elementa prethodnog narativa, ovdje je fokus na doprinosu zajednici („Prizma”, HRT, 23. prosinca 2017).

Pojavljaju se i dva nova narativa ratne tematike. Najdominantniji je narativ o Romima kao zaboravljenim žrtvama Holokausta („Prizma”, HRT, 1. srpnja 2017; 4. kolovoza 2018). Naglašava se nepoznavanje romske povijesti kod šire javnosti, podataka i arhivske građe o stradanjima Roma u Drugom svjetskom ratu. Pojavljuje se i narativ o Romima-braniteljima („Prizma”, HRT, 7. prosinca 2019), gdje se također naglašava zaborav u širem društvu. Ističe se romska žrtva i posvećenost obrani Hrvatske, koja je i njihova domovina. Posljednji novi narativ jest narativ o osnaživanju žena Romkinja („Prizma”, HRT, 9. studenog 2019), odnosno odstupanje od norme. U priložima se pojavljuju ili kao mlade djevojke ili gospođe srednjih godina, koje se kroz kulturne, političke i obrazovne aktivnosti ili aktivizam bore za prava Romkinja.

Rezultati istraživanja pokazali su kako su kroz narativ o dehumanizaciji i tematiku siromaštva i nezaposlenosti Romi primarno prikazani kao žrtve društvenog sistema i djelomično kao neradnici, a ne kao prijetnja društvu zbog kriminalnih aktivnosti. Iako su se u priložima pojavljivali primarno kao subjekti narativa, važno je napomenuti kako su u brojnim reportažama pripadnici romske zajednice istovremeno služili kao objekt i subjekt radnje. Romi su većinom prikazani kao zajednica zajedničkih vrijednosti i tradicija, što je posebice naglašeno u priložima koji se bave romskim udrugama i proslavama praznika kao što je Svjetski dan Roma („Prizma”, HRT, 28. listopada 2017). Narativ romantizacije Roma pojavljuje se u nekoliko priloga, ako ne kao glavni narativ, onda kao jedan od „podnarativa”. Glavni su elementi glazba i ples, što se očituje kroz isticanje glazbenog talenta pripadnika romske zajednice („Prizma”, HRT, 23. prosinca 2017; 8. rujna 2018; 13. travnja 2019). U priložima u kojima glazba nije bila glavna tema, znaju se pojaviti snimke mladih Roma glazbenika koji pokazuju svoj talent na nastupima, često u potpunosti nepovezano s temom i radnjom priloga.

Zaključak

Iako multinacionalni magazin Prizma sadrži pregršt priloga o romskoj nacionalnoj manjini, zanimljivo je primijetiti kako se ti prilozima iznimno rijetko direktno obraćaju Romima. Većinom izvještavaju o nekoj problemskoj tematici, kao što je manjak obrazovanja, jezik, diskriminacija i siromaštvo. Zanimljivo je i kako postoje prilozima u kojima niti jedan akter nije Rom, odnosno u igru dolaze „bijeli spasitelji”. Izravnog korištenja romskog jezika u prilozima nema, iznimka je prilog o predstavljanju dvojezične slikovnice u kojem se jezik mogao čuti na nekoliko sekundi, ali ne u obliku izjave („Prizma”, HRT, 7. svibnja 2016).

Možemo reći da smo potvrdile hipotezu da program viktimizira pripadnike romske zajednice u hrvatskom društvu kao žrtve nepravednog socioekonomskog sustava. Romi su kao žrtve prikazani u 63 priloga ili gotovo 50% analiziranog uzorka. Kada se uzmu u obzir glavni narativi i interpretacije koje medij nameće, Romi se često prikazuju kao siromašni, dehumanizirani i bespomoćni, što čitanjem između redaka učvršćuje status žrtve. Drugu hipotezu, da program prikazuje Rome na romantizirani način kroz reference na glazbu i ples, tradicionalne i obiteljske vrijednosti slobodnog i neobuzdanog duha, nismo uspjele potvrditi. Romi su kao romantizirana zajednica, direktno ili indirektno, prikazani u svega 15 priloga.

Izvještavanje o Romima u Prizmi izgleda formulaično. S jedne strane nalaze se prilozima o siromašnim, bespomoćnim Romima koje se dehumanizira ispod svake granice dostojanstva. S druge strane, pak, su prilozima koji prikazuju Rome koji odstupaju od percipirane norme, koji su uspješni, koji hvale činjenicu da se školuju ili da su zaposleni do te mjere da je ponovno riječ o diskriminaciji. Takvim *template* pristupom gotovo je unaprijed osigurano da će prilog biti diskriminantan. Kvalitetno izvještavanje o manjinama zahtjevno je i ne postoji popis elemenata koji se moraju zadovoljiti kako bi finalni proizvod bio dobar. Međutim, novinari i urednici dužni su osigurati što sofisticiraniji pristup koji će ispuniti novinarsku obvezu korektnog i točnog informiranja javnosti. Imajući to na umu, prekomjerno korištenje žalosnih elemenata kao što su glazba, kadrovi ili izjave iza kojih stoje sugestivna pitanja, neće u publici izazvati empatiju, nego potvrđivanje već ustaljenih stereotipa. Ako se prilog bavi nekim problemom, a izvještavanje o problemu staje na samom problemu, bez da se ikoga drži odgovornim, bez da su istraženi kontekst i okolnosti, novinar i urednik svoj posao nisu obavili do kraja. Tada svrha priloga nije ukazati na problem, nego ga iskoristiti u korist priče.

S druge strane, ako prilog pretjerano naglašava postignuća pojedinaca koji su „uspjeli usprkos svim očekivanjima“, takvo izvještavanje gledateljima dodatno učvršćuje stav da je uspjeh članova romske nacionalne manjine nešto neočekivano. Kada je u pitanju izvještavanje, koliko god namjera bila dobra, generalni konsenzus je da dobra namjera ne jamči dobar rezultat. Upravo zato smatramo kako bi bilo korisno istražiti problematiku izvještavanja o manjinama s novinarske strane. Intervjuima i anketama mogli bismo saznati kakvi su uvjeti rada, dostupni resursi i oprema, te na koji način urednička i tržišna politika utječu na uokvirivanje novinarskih priča. Dok ne dobijemo i novinarsku perspektivu, saznanja dobivena našim istraživanjem nude samo jednu stranu vrlo kompleksne priče. A za najkorektnije predstavljanje priče romske nacionalne manjine, najbolje se voditi riječima Suzane Krčmar, predsjednice Saveza Roma „Kali Sara“: „Nismo mi tu da jadikujemo. Mi smo izuzetno jaki narod, vjerujte mi. Jer sve ove nedaće koje smo imali godinama, mi smo ih prevladali. I šaljem poruku, prevladat ćemo i ovo“ („Prizma“, HRT, 8. lipnja 2019: 28:54-29:05).

Literatura

Agencija europske Unije za temeljna prava (2016). Second European Union Minorities and Discrimination Survey Roma - Selected findings. Pristupljeno: 10. siječnja 2021. https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2016-eu-minorities-survey-roma-selected-findings_en.pdf

Cahn, Claude (2002) *Roma Rights: Race, Justice, and Strategies for Equality*. New York: The International Debate Education Association.

Colley, Helen i dr (2007) *Social Inclusion and Young People: Breaking Down the Barriers*. Strasbourg: Europsko vijeće.

Fisher, T. (2017). Challenging the White-Savior Industrial Complex. *The Plan Journal*, 1(2).

Gillespie, Marie i Toynbee, Jason (2006) *Analysing Media Texts*. NY: Open University Press.

Kende, Anna, Hadarics, Marton, Lašticova, Barbara (2017) Anti-Roma attitudes as expressions of dominant social norms in Eastern Europe. *International Journal of Intercultural Relations* 60: 12-27.

Kunac, Suzana, Klasnić, Ksenija i Lalić, Sara (2018) *Uključivanje Roma u hrvatsko društvo: istraživanje baznih podataka*. Zagreb: Centar za mirovne studije.

Krippendorff, Klaus (1989) Content analysis. U: E. Barnouw, G. Gerbner, W. Schramm, T. L. Worth, & L. Gross (Ur.) *International encyclopedia of communication* (Vol. 1, str. 403-407). New York, NY: Oxford University Press.

Liebich, Andre (2007) Roma Nation? Competing Narratives of Nationhood. *Nationalism and Ethnic Politics* 13(4): 539-554.

Loveland, Matthew. T., i Popescu, Delia. (2016) The Gypsy Threat Narrative: Explaining Anti-Roma Attitudes in the European Union. *Humanity & Society* 40(3): 329-352.

Ljujić, Vanja; Vedder, Paul; Dekker, Henk i Geel, Mitch (2013) Romaphobia among Serbian and Dutch adolescents: The role of perceived threat,

nationalistic feelings, and integrative orientations. *International Journal of Psychology*, 48(3). 352-362

McGarry, Aidan (2014) Roma as a political identity: Exploring representations of Roma in Europe. *Ethnicities* 14(6): 756-774.

Messing, Vera i Bernáth, Gábor. (2017). Disempowered by the media: causes and consequences of the lack of media voice of Roma communities. *Identities*. 24. 650-667.

Mitchell, Jennifer (2005) Negotiating Identity Politics: Emerging Roma Ethnogenesis in the Post Socialist States of South Eastern and Central Eastern Europe. *Polish Sociological Review*, 152(2005): 383-395.

Norman, Raluca B. (2014) Trans-national migration and the issue of 'ethnic' solidarity: Finnish Roma elite and Eastern European Roma migrants in Finland. *Ethnicities*, 14(6). 793-810.

Pogany, Istvan (1999) Accommodating an Emergent National Identity: The Roma of Central and Eastern Europe. *International Journal on Minority and Group Rights* 6: 149-167.

Perišin, Tena (2010) *Televizijske vijesti*. Zagreb: Medijska istraživanja.

Peterlić, Ante (2001) *Osnove teorije filma*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.

UNDP (2015). Romska svakodnevnica u Hrvatskoj. ISBN 978-953-7429-50-8
van Baar, Huub (2011) Europe's Romaphobia: problematization, securitization, nomadization. *Environment and Planning D: Society and Space* 2011(29): 203- 212.

Villano, Paola i Fontanella, Sara (2017) Stereotyping Roma people in Italy: IRT models for ambivalent prejudice measurement. *International Journal of Intercultural Relations*, 57(2017): 30-41.

Župarić-Iljić, Drago (2011) Predstavljenost nacionalnih manjina i prisutnost njihovih medija u hrvatskome medijskom prostoru. *Politička misao*, 48(4): 133-153.

Popis analiziranih epizoda emisije „Prizma“

Svim epizodama emisije pristupljeno je putem servisa HRTi (<https://hrti.hrt.hr/videostore>) u siječnju 2021. godine. Svi prilozi, intervjui i dokumentarni filmovi emitirani su u sklopu sljedećih emisija.

Prizma. HRT, Zagreb. 12. ožujka 2016.
Prizma. HRT, Zagreb. 26. ožujka 2016.
Prizma. HRT, Zagreb. 2. travnja 2016.
Prizma. HRT, Zagreb. 9. travnja 2016.
Prizma. HRT, Zagreb. 23. travnja 2016.
Prizma. HRT, Zagreb. 7. svibnja 2016.
Prizma. HRT, Zagreb. 21. svibnja 2016.
Prizma. HRT, Zagreb. 4. lipnja 2016.
Prizma. HRT, Zagreb. 11. lipnja 2016.
Prizma. HRT, Zagreb. 16. srpnja 2016.
Prizma. HRT, Zagreb. 23. srpnja 2016.
Prizma. HRT, Zagreb. 6. kolovoza 2016.
Prizma. HRT, Zagreb. 13. kolovoza 2016.
Prizma. HRT, Zagreb. 3. rujna 2016.
Prizma. HRT, Zagreb. 10. rujna 2016.
Prizma. HRT, Zagreb. 8. listopada 2016.
Prizma. HRT, Zagreb. 15. listopada 2016.
Prizma. HRT, Zagreb. 22. listopada 2016.
Prizma. HRT, Zagreb. 29. listopada 2016.
Prizma. HRT, Zagreb. 5. studenoga 2016.
Prizma. HRT, Zagreb. 12. studenoga 2016.
Prizma. HRT, Zagreb. 5. studenoga 2016.
Prizma. HRT, Zagreb. 12. studenoga 2016.
Prizma. HRT, Zagreb. prosinca 2016.
Prizma. HRT, Zagreb. 10. prosinca 2016.
Prizma. HRT, Zagreb. 4. veljače 2017.
Prizma. HRT, Zagreb. 4. ožujka 2017.
Prizma. HRT, Zagreb. 18. ožujka 2017.
Prizma. HRT, Zagreb. 25. ožujka 2017.
Prizma. HRT, Zagreb. 1. travnja 2017.
Prizma. HRT, Zagreb. 8. travnja 2017.
Prizma. HRT, Zagreb. 29. travnja 2017.
Prizma. HRT, Zagreb. 3. lipnja 2017.
Prizma. HRT, Zagreb. 24. lipnja 2017.
Prizma. HRT, Zagreb. 1. srpnja 2017.
Prizma. HRT, Zagreb. 8. srpnja 2017.
Prizma. HRT, Zagreb. 15. srpnja 2017.

Prizma. HRT, Zagreb. 29. srpnja 2017.
Prizma. HRT, Zagreb. 5. kolovoza 2017.
Prizma. HRT, Zagreb. 16. rujna 2017.
Prizma. HRT, Zagreb. 21. listopada 2017.
Prizma. HRT, Zagreb. 28. listopada 2017.
Prizma. HRT, Zagreb. 11. studenoga 2017.
Prizma. HRT, Zagreb. 23. prosinca 2017.
Prizma. HRT, Zagreb. 3. ožujka 2018.
Prizma. HRT, Zagreb. 10. ožujka 2018.
Prizma. HRT, Zagreb. 7. travnja 2018.
Prizma. HRT, Zagreb. 14. travnja 2018.
Prizma. HRT, Zagreb. 28. travnja 2018.
Prizma. HRT, Zagreb. 5. svibnja 2018.
Prizma. HRT, Zagreb. 19. svibnja 2018.
Prizma. HRT, Zagreb. 26. svibnja 2018.
Prizma. HRT, Zagreb. 16. lipnja 2018.
Prizma. HRT, Zagreb. 7. srpnja 2018.
Prizma. HRT, Zagreb. 4. kolovoza 2018.
Prizma. HRT, Zagreb. 25. kolovoza 2018.
Prizma. HRT, Zagreb. 8. rujna 2018.
Prizma. HRT, Zagreb. 29. rujna 2018.
Prizma. HRT, Zagreb. 20. listopada 2018.
Prizma. HRT, Zagreb. 3. studenoga 2018.
Prizma. HRT, Zagreb. 10. studenoga 2018.
Prizma. HRT, Zagreb. 12. siječnja 2019.
Prizma. HRT, Zagreb. 26. siječnja 2019.
Prizma. HRT, Zagreb. 9. veljače 2019.
Prizma. HRT, Zagreb. 16. veljače 2019.
Prizma. HRT, Zagreb. 6. travnja 2019.
Prizma. HRT, Zagreb. 13. travnja 2019.
Prizma. HRT, Zagreb. 27. travnja 2019.
Prizma. HRT, Zagreb. 8. lipnja 2019.
Prizma. HRT, Zagreb. 15. lipnja 2019.
Prizma. HRT, Zagreb. 13. srpnja 2019.
Prizma. HRT, Zagreb. 3. kolovoza 2019.
Prizma. HRT, Zagreb. 5. listopada 2019.
Prizma. HRT, Zagreb. 19. listopada 2019.
Prizma. HRT, Zagreb. 9. studenoga 2019.
Prizma. HRT, Zagreb. 7. prosinca 2019.
Prizma. HRT, Zagreb. 1. veljače 2020.
Prizma. HRT, Zagreb. 8. veljače 2020.
Prizma. HRT, Zagreb. 15. veljače 2020.
Prizma. HRT, Zagreb. 7. ožujka 2020.
Prizma. HRT, Zagreb. 14. ožujka 2020.

Prizma. HRT, Zagreb. 30. svibnja 2020.
Prizma. HRT, Zagreb. 13. lipnja 2020.
Prizma. HRT, Zagreb. 20. lipnja 2020.
Prizma. HRT, Zagreb. 8. kolovoza 2020.
Prizma. HRT, Zagreb. 12. rujna 2020.
Prizma. HRT, Zagreb. 17. listopada 2020.
Prizma. HRT, Zagreb. 7. studenoga 2020.

How does „Prizma“ report on the Roma community?

Narrative analysis of HRT's multinational magazine

Ivana Abramović, Dina Hrastović, Nika Jelavić,
Vanessa Lošić, Mia Mikulić, Laura Hana Uremović

Abstract

The paper deals with the presentation of the Roma national minority in the multinational magazine "Prizma", which is broadcast on the Croatian public media service HRT. Since 1993, „Prizma“ has been the main source of information on national minorities within Croatia. The Roma community has been the most discriminated ethnic group in Europe for centuries, and the media coverage of Roma reinforces established stereotypes and prejudices. Media coverage of the Roma community is permeated by a series of narratives similar to those present in the public discourse on Roma, namely poverty, crime, helplessness, dehumanization, romanticization, but also the narrative of successful Roma. The paper answers the question *How does the show „Prizma“ produced by the Croatian Radiotelevision (HRT) represent the Roma national minority in Croatia?* For the purposes of the paper, 140 items were analyzed within 88 episodes available on the HRTi application using a narrative analysis methodology that provides insight into the story that the medium creates and that is hidden beneath the surface of media content. The results show that the most dominant narratives in the television packages are those that either dehumanize the Roma or celebrate their success. In addition to well-known narratives, the show also creates its own narratives, such as the preservation of tradition and heritage, the emancipation of Roma women, as well as the white savior complex. Although perhaps unintentional, reporting on Roma within „Prizma“ is riddled with (positive) discrimination.

Keywords

HRT, prizma, roma, roma national minority, discrimination, content analysis, narrative analysis

Prilozi

Kodna lista

1. ŠIFRA PRILOGA (GG/MM/DD/RB)
2. GLAVNA TEMA PRILOGA (kodiraj jednu glavnu temu priloga, ako se javljaju druge, zapiši u bilješke)
 - (1) Obrazovanje
 - (2) kriminal
 - (3) siromaštvo
 - (4) djeca
 - (5) stambeno pitanje
 - (6) nezaposlenost
 - (7) diskriminacija
 - (8) jezik
 - (9) ostalo
3. RADI LI SE O PRILOGU KOJI INFORMIRA O ROMIMA ILI ZA ROME?
 - (1) o Romima
 - (2) za Rome
 - (3) nemoguće odrediti

NOSITELJ RADNJE

4. JESU LI NOSITELJI RADNJE PRIPADNICI ROMSKE ZAJEDNICE? (kao nositelja radnje kodiraj svaku osobu koja daje izjavu u prilogu)
 - (1) da svi
 - (2) ne, nitko
 - (3) samo neki
5. IMAJU LI NOSITELJI RADNJE OZNAČENO ZANIMANJE?
 - (1) da svi
 - (2) ne, nitko
 - (3) samo neki
6. Ako da, O KOJEM SE ZANIMANJU RADI? _____
7. KOJIM SE JEZIKOM NOSITELJ KORISTI U PRILOGU?

- (1) hrvatskim
- (2) romskim
- (c) drugo

IZGLED PRILOGA (opiši kratko)

- 8. U KAKVOM JE PROSTORU SNIMAN PRILOG? (javni prostor - trg, knjižnica, škola i sl, privatni stan ili kuća (interijer), privatno dvorište, nešto drugo?)
- 9. KAKO IZGLEDA NOSITELJ RADNJE?
 - Kakvu odjeću nosi, je li 'dotjeran' ili je u trošnoj staroj odjeći
- 10. KAKO JE SNIMAN NOSITELJ RADNJE?
 - Kako je pozicioniran u prostoru? Koje vrste kadrova?

NOVINARSKA VRSTA

- 11. KOJA JE NOVINARSKA VRSTA?
 - (1) izvještaj
 - (2) reportažni izvještaj
 - (3) reportaža
 - (4) feature
 - (5) intervju
 - (6) dokumentarni film
 - (7) drugo

NARATIVNI MOTIVI PRISUTNI U PRILOGU (OBILJEŽJA)

- 12. KAKO JE PRIKAZAN ŽIVOT ROMA? (svaki uočen narativ detaljno opiši, može biti više u istom prilogu)
 - (1) Siromaštvo
(trošne kuće, trošna odjeća, blatna dvorišta bez travnjaka, stari automobili, psi lutalice, mnogo djece, osobna higijena - isto tako materijalizam - fiksacija na marke, skupe automobile, mobilne telefone, privid luksuza)
 - (2) Kriminal
(možda kao pokrivni kadrovi lisica, policije, zatvora..ne znam što možemo tu navesti)
 - (3) Lijenost/ teret društva/bespomoćnost
(nezaposlenost, socijalna pomoć, sugestije o nedovoljnom trudu i zalaganju Roma)
 - 4) ostalo - novi narativ
- 13. KAKO MEDIJI TUMAČE I SUGERIRAJU INTERPRETACIJU?
 - (1) dehumanizacija Roma

(u literaturi je to ontologizacija), odnosno prikazivanje Roma kao divljih ne-ljudi, izvan "normalne zajednice" zbog kulturne legitimizacije diskriminacije prema Romima (nezaposlenost, odbijanje integracije, "divljaštvo", nomadi, ne doprinose gospodarstvu (ne-legitimna zanimanja poput sakupljanja otpada, prošenja itd), outsideri, "oni drugi")

(2) Romantizacija Roma

(glazbeni i plesni talent, kultura pjesme i plesa, strast i ljubav (prikaz Roma kao velikih zavodnika - o ovome ima više u onom radu o narativima u glazbi), cijene male stvari/jednostavni životi, slobodni duhovi, eventualne reference za gatanje i slične prakse koje se povijesno povezuju s Romima)

(3) Uspješni Romi

(dobar posao, visokoobrazovani, imućni)

(4) ostalo - novi narativ

14. Romi su u ovom prilogu prikazani kao:

(1) Prijetnja društvu

(2) Žrtve

(3) Neradnici

(4) Romantizirana zajednica

(5) drugo

15. Jesu li Romi prikazani kao članovi društva ili kao pridošlice?

(1) članovi

(2) nisu članovi

(3) teško odrediti

16. VRIJEDNOSNA ORIJENTACIJA PRILOGA

(1) neutralan

(2) pozitivan

(3) negativan

(4) nemoguće odrediti

17. GLAZBENA PODLOGA PRILOGA

(1) neutralna

(2) pozitivna/optimistična

(3) tužna

(4) dramatična ("opasna/prijeteća")

(5) nema glazbe

18. JESU LI ROMI U PRILOZIMA OBJEKT ILI SUBJEKT NARATIVA

(ako ih se iskorištava za svrhu priče, onda kodiraj kao objekt)

(1) objekt

(2) subjekt

(3) oboje

19. PRIKAZUJU LI SE ROMI PRIMARNO KAO ZAJEDNICA POD ISTIM IDENTITETOM ILI KAO SKUPINA RAZLIČITIH PRIPADNIKA, TRADICIJA, GOVORA I VRIJEDNOSTI?

- (1) zajednica pod istim identitetom
- (2) skupina različitih pripadnika
- (3) nemoguće odrediti